

VARGA JÁNOS

Az áruló

Megjegyzések Németh László Görgey-drámájához

A Wörthi tóra tekintő lakásban, mások kimustrált butorai közt, a szegénység határát súroló szűkösségekben éli napjait. Jórészt mézesheteit tölti itt, amelyeket több mint esztendeje egyidőre megszakított a történelem. A tétlenkedés idegen fogalom számára: hol a sebtiben összeütött házi asztalosműhelyben bar-kácsol, hol mesterséget tanul a hajdani ismerősből barátta nőtt posztógyáros üzemében. A családnak is szüksége van kenyérrre; a mögötte álló, nélkülözések közt áttengett évek is munkára edzették. Főképp azonban a nyugtalan lélek igényli a szakadatlan foglalatatoskodást: riasztó árnyakat remél tovaűzni ezzel. Am minden hasztalan, mint ahogy meddő a hitvestárs reszkető ügyeskedése is: hozzátalálnak és szorítóba fogják őt a gyanú, a vád és az önvád kísértetei. Velük viaskodik a zaklatott lélek, amelyben szörnyű vihar dúl a nyugalom árca mögött. Mert a lakás gazdája az az ember, akinek neve hallatán egyet kérdez minden anyaszülte: áruló-e vagy sem? A Klagenfurtba internált Görgey.

Egy esztendő sem ölel fel teljesen az az idő, amelynek vívódásait négy felvonásba sűríti a dráma, hogy gánások és vádak, lelkipurdalás és önmarcangolás szövevényén át végül is utat vágjon az igazság felé. De mit kínálódik végig ezalatt annak szenvedő hőse! Hol egy osztrák mundérba kényszerített, pálinkabűzös hajdani honvédtiszt kopogtat be hozzá, hogy segílyt kolduljon Paszkievics állítólagos aranyáiból, amelyeket a közhit szerint árulása díjául kapott Görgey; hol saját beamterbáttyjából árad a burkolt gyanakvás, amikor a családi név jóhírének ürügyén ösztökéli őt, hogy legalább védje bemocskolt becsületét. Az aradi gyásznapi híre, Kossuth viddini szózata — amelyben egy világ előtt süti Görgey homlokára a nemzetvesztés bélyegét —, a Zichy-ékszeresek elsikkasztásának vádja, a főbelövést ajánló névtelen levél, a macskazene a klagenfurti éjszakában, amelynek rendezői Vörösmarty rettenetes versét szögezik búcsúzóul az extábornok kapujára: újra meg újra beletépnek az amúgysem hegedő sebbe. Nyomukban egyidőre magába a tépelődő-védekező emberbe is befészkel a gyanú, és kétkedni kezd saját — nem tetteinek, hanem — ösztöneinek és viselkedésének ártatlanságában. Hiszen a látszat ellene tanúskodik: bajtársait és alvezéreit föld alá vagy börtönbe küldte a győztesek bosszúja; mi másért méltatnák hát kegyelemre őt, ha nem azért, mert érződik rajt az árulás szaga?

Két síkon zajlik tehát le a drámai összeütközés. Görgey részint a magyar világgal, a nemzettel és mindazokkal néz farkasszemel, akik a világsi tragédiáért egyedül benne látják a bűnbakot; részint pedig tegnapi önmagával perel, hogy magyarázatot leljen a kettős talányra: egy egész ország szemében miképp juthatott a vádlottak padjára, és miért kerülhetette el társai végzetét? A közelmúlt vallatása során érvek és ellenérvek feszülnek egymásnak; a hideg tárgyilagosság és a heves indulatok váltakozásai közt pedig látszólag fény derül a szabadságharc

egy sor olyan mozzanataira, amelyek érthetetlenek maradtak a kortársak előtt. Mindez annyira magas hőfokon, oly izzó szenvedéllyel és igéző szépségű nyelven megy végbe, hogy feledtet: az igazi eseményt nem is a darab történései, hanem a dialógusokban felidézett multak jelentik; és az olvasó elakadt lélekzettel várja, cáfolható-e az érv, amely épp sorra kerül. Miért hát a szorongás, amelyet maga után hagy a dráma és végkifejlete?

Korunk sürgetően követeli a hamis illúziók, az időszerűtlenné fakult mítoszok elvetését. Ezt parancsolja az ezenyi új esodát teremtő technika, ezt igényli a táguló látókörű értelem, és erre készlet a valóságot az igazi tudományosság eszközeivel és módszereivel boncolgató marxista gondolkodás, amely ilyen vagy amolyan formában, de mégis mind szélesebb embercsoportokhoz talál utat. A hazug illúziók szétszlatása épp ezért sohasem öncél, hanem csak állomás a valóság megközelítésének útján, és így mindig a lényeg, az igazság keresésével kell párosulnia. A mítoszromboló tettek értékét tehát nagyonis befolyásolja az a körülmény, hogy közelebb vittek-e a valósághoz, vagy eltávolodtak-e — esetleg más irányba — attól. E szempont érvenyesítésére a Görgey-dráma megítélésekor annak alkotója még külön is kötelez: hozzá, a tudományos gondolkodás laukadatlán és tiszta szándékú propagálójához méltatlan lenne, ha épp a tudományt és eredményeit, a valóság tényeit mellőznénk alkotásának mérlegelése során.

A Görgey-legendának egymással szögesen ellentétes változatait teremtette meg a kortársak és utódek képzeletvilága, vagy hívta életre az eltérő pártszínezet. Az egyik véglet szerint Görgey tulajdonképp kalandor, aki a ráruházott bizalommal visszaélve, ellenszolgálatás reményében tudatosan vitte kelepcébe bajtársait, és vállalta cinikusan a szabadságharc árulójának díctelen szerepét. A másik viszont olyan mártírt látta benne, aki ártatlanságotudatában emelkedett lélekkel tűri, hogy a nemzeti tragédiáért őt tegye felelőssé a bukásban árulást kereső kétségbeesés. A két szélsőség közt az árnyalatok egész sora húzódik; valamelyik kategóriába azonban mindegyikőjük besorolható aszerint, hogy fejére olvassák-e Görgeynek a szándékos árulást, vagy felmentik-e őt annak vádjá alól. Németh László drámája látszólag túllép e merev ellentétpáron. Nemcsak az árulást kiáltók és a felmentésre szavazók érvei csapnak össze benne, hanem saját magával is számot vet Görgey. Az egyik kérdés az, hogy valóban eladta-e hazáját Világos hőse. A másik: ha tudva és akarva nem is bűnrészes a tragédiában, szándékai és ösztönei mélyén se fedez-e fel árulást önmön lelkiismerete.

Az elsőre a dráma a hajdani tisztárs szavain át nemmel válaszol: „Görgey tábornok tévedhetett. Iróniájával . . . lehet, hogy gonosz látszatokba keverte magát . . . de az, aminek ott kikiáltották: hazája, bajtársai tudatos áruba bocsátója; az nem lehetett soha!” Egy idejét múlt legendának jogos, formájában is helyeselhető tagadása ez. Mert a megfogalmazás, mivel a hangsúlyt a *tudatosság* kapja benne, az ösztönös kártevés lehetőségét önmagában még nem vonja kétségbe. Maga Görgey is fontolóra veszi ezt, mikor a természettudós pártatlan tógájában tart vizsgálatot múltja felett. Sőt egy gyenge órában eljut annak megvallásáig, hogy ártatlan ugyan, ha csak tett és szándék a bűn kritériuma, de vádolnia kell önmagát, ha az ítéletnél ösztön és viselkedés is latba esik, mert ezek alapján az ügynek valóban nem hőse, hanem kedyszegője volt.

De a beismerés csak átmenetinek, a túlfeszített lelkiismeret káprázatának bizonyul. Igaz, Görgey kitér az egyértelmű felelet elől, mikor öccse tudni szeretné, hogy fenntartja-e önvádjait; a dráma egésze azonban — szellemében és hangvételében egyaránt — hősenek büntelenségét sugallja. A tudatos árulás és ösztönös kártevés vádját egyformán elutasítja Görgey, mikor a rázúdult gyanú

alapindokára kétízben is így ad magyarázatot: „Hogyha a magyar olyan nagy, mint az angol, vagy olyan karakteres, mint a holland vagy a svájci — a Világos utáni csapásban találta volna meg föltámadásához a serkentést. Annak a népnek azonban, amely az ellenállásra csak úgy volt képes, hogy az én barátom legyőzhetetlenségéről s a világkonstellációk gyors kedvezéséről meggyőzte: az bukásában csak úgy őrizheti meg önérzetét, ha tovább hisz ebben a legyőzhetetlenségben. S ezért kell Görgey Arturnak árulónak lenni.” Eszerint az önismeretre gyáva, erejét és értékét reálisan felmérni képtelen nemzetnek szüksége volt egy bűnbakra: hogy meg ne fossza önbizalmától az elszenvedett vereség, annak okát nem saját gyengeségében, hanem árulásban kellett keresnie. Görgey nem volt elővigyázatos a látszatokkal szemben, és ezzel alkalmat adott arra, hogy a nemzet igényelte bűnbak szerepére őt szemelje ki az elkéseredett közhangulat.

Balgaság lenne állítani, hogy e felfogás minden igazságmagot nélkülöz, de méginkább önámítás volna elfogadni, hogy — akáresak megközelítően is — az igazság teljességét tartalmazza. Mert sokak számára valóban az elvakult nemzeti hiúság lehetetlenítette az erőviszonyok meghatározó voltának elismerését a végkifejletben, sőt olyanok is szép számmal akadtak, akik az árulás hangoztatásával saját retrográd szerepükről igyekeztek a figyelmet elterelni. Ugyanakkor a közvélemény szemében mégsem alaptalanul került Görgey azok legelső sorába, akiket felelősség terhel, ha nem is az elbukásért, de legalább annak siettetéséért. A dráma viszont azzal, hogy a szabadságharc alulmaradásában csak a túlerő szerepét látja, egyszersmind feloldozza Görgeyt mind a tudatos árulás, mind pedig az ösztönös kártevés gyanúja alól, azaz valójában a bukás ódiumát hordozó mártírrá nemesíti őt. Megmarad tehát a látszat ellenére is a régi: áruló — ártatlan ellentétpár határain belül, és miközben lerombolja a szándékos árulás mítoszát, irodalmi rangot biztosít egy másik, a tények valóságától ugyancsak messze álló, és egyáltalán nem újkeletű legendának, sőt megejtő művészi eszközökkel csábítja az olvasót is fokról fokra Görgey bűntelenségének elismerése felé.

A dráma szörnyű hírbe keveredett Görgeyje ugyanis első olvasásra egy igaz, majdnem makulátlan ember, aki önmagára való tekintet nélkül mindig csak a legjobbat akarta, és szakadatlanul azt az erkölcsi normát követte, amelyet Isten és egy tisztá élet eltottak beléje. Ereiben anyja révén német vér is kering, ezért már kezdettől fogva idegen tőle a légvárépítők hite, fogékony a realitások iránt, és objektivebb ítéletet tud mondani a jelenségek, egyszersmind saját nemzete fölött. Öröklött hajlama és pénztárcájának lapossága folytán a császár mundérijában töltött esztendőök alatt sztoikussá nevelődött. Ráadásul a vegyészeti tanulmányozása elsajátította vele a tudományos gondolkodás szigorát, a logikai nyugalmat és a következtetés képességét, melyeknek egyrészt későbbi hadisikereit, másrészt azt az önfegyelmet köszönheti, amely lehetővé teszi, hogy önmagát is a természettudós tárgyilagosságával elemezze.

Más tehát ő, mint Kossuth, vagy akár 1848 többi vezérpolitikusa és tábornoka, akik vele együtt bújtak elő a közös anya: a forradalom szárnyai alól és kerültek irányító posztokra. E „pulykaság” szabja meg útját: ő, mint az ész képviselője, felfedezi társaiban az esztelenséget, amely irrealitást kerget. A Habsburg-birodalom szétrobbantása, mint kívánalom, neki is szíve szerint való. De benne a józan értelem az oktalán ábrándok fölé kerekedik: a lehetőségek számbavétele után már nincs hite a magyar ügy diadalában. Önállósulni akar tehát, hogy féket rakjon az esztelenségre.

Csakhogy az elvakult reménykedés, cigányos nagyszájúság és könnyelműség a dráma szerint nem pusztán egyesek sajátja. 1848-ban a nemzet volt ilyen;

Kossuth fantaszta lelkéből a nemzet beszélt; az ő viselkedésében ismert a nemzet önmagára, mert azt mondta ki és azt cselekedte, amit a nemzet érzett és tenni szeretett volna, de amihez önmagától és önmagában nem volt bátorsága. Pedig hazugság és színészkedés volt, ábrándot és érzületet lehetőségnek, elérhető célnak kikiáltani. E mindent elborító hazugságban és színészkedésben Görgey nem tudta felfogni, hogy mindez a történelem akarata, és így feddhetetlen moráljára hagyatkozva, egy nemzet hitével találta szembe magát. Noha előtte Schwechat óta nem volt kétséges, hogy e hit: a magyar győzelem hite minden alapot nélkülöz, mégis be kellett látnia, hogy „vacogó kis dolog a történelemben az ész”, mert a hamis illúziók széttépése, főképviselőinek eltávolítása egy nemzet haragjának feltámadásával fenyeget.

Irrealitás tehát a győzelem is, de irreális az a törekvés is, amely feltételezi, hogy a naiv ábrándokkal tettelesen szembefordulni helyes és célravezető. Mit tehet e kettős irrealitás harapófogójába került ember? Ha csak önmagára gondol, akkor lelép a szakadéknak vágató székéről. De aki nem tud és nem akar saját erkölcsének renegátja lenni, ezt nem cselekedheti, mert e morál a nemzet sorsáért is felelősnek érzi magát. A kocsis mellett kell hát maradnia, és a sors által rászabott szerepet úgy játszania végig, ahogy erkölcsi normájához méltó, és egyúttal kimeríti a tudomány eszközeivel felmért lehetőségeket. Görgey tehát nem hagyja el helyét. Egyfelől küzd azért, hogy az ellenforradalom ne ülhessen olesó, vértelen diadalt; — ezt követeli az egyéni és nemzeti becsület. Másfelől maradásával a józanságot, a mérsékletet képviseli az illúziókba bódultak között, és magatartásával — nem mint katona, hanem mint politikus — tilalmazza, hogy a hadvezér győzelmeiből örült álmokat kovásoljanak a civilek; — így parancsolja a nemzet sorsán aggódó lelkiismeret. A morális és tudományosan gondolkodó ember számára az adott viszonyok közt ez az egyetlen lehetséges, *emberileg* tehát realpolitika.

Ezzel látszólag kész 1848 képlete: egyik oldalon áll a szent kókler, a morál fölé helyezett lángész: Kossuth, akinek zsenije főképp a légyárépítő nemzeti tehetőségben nyilvánul meg, aki azonban a balgatag illúziókba tévedt nemzeti érzület kifejezője; a másik oldalon e lángész akadémikusodó árnyeka, a folttalan jellemű, az események menetét és irányát tudós tárgyilagossággal, reális szemlélettel megérteni kívánó Görgey, akinek iróniája, gúnyos sziporkája csupán egyfelől a nemzet sorsának, másfelől a nemzet becsületének féltéséből fakadt gyötrődés álcázására szolgál. És mintha csak a Kossuth—Széchenyi ellentét tartalmának hamis indoklása éledne fel új kiadásban a Kossuth—Görgey szembenállás magyarázatában. A dráma szerint az érzelem és az értelem, a kívánság és a realitás ellentéte ez: Kossuth az újmódi forradalmár, aki csak az eszmét nézi, és a szabadságért mindent hajlandó odadobni, azzal sem törődve, ha csupán rombalmarad az ország helyén; Görgey viszont az egyszerű patrióta, aki a hazát, annak valóságos javát tekinti, így a legnagyobbat: a becsületet, és ezzel a moralizáló, reális megoldást kereső Görgey hazafiságban Kossuth fölé emelkedik.

A Kossuth—Görgey ellentét ilyen kibontása, a Görgey-rejtély ilyen megoldása első pillanatra épp azok szemében tűnhet igaznak, akiket nem csupán az elfogult nemzeti érzület vezet, hanem a körülményeket és lehetőségeket vallató értelem útján közelítenek 1848—1849-nek e ma is vitatott „titkához”. Ilyen irányban befolyásolja az olvasót az is, hogy az író egy sor művészi eszközzel készíti elő annak a végső értékelésnek a hitelességét, amelyben Görgey alakja és történeti szerepe rokonszenvenné, a rágalmak hálójába font büntelen ember vergődése megrendítővé válik. Az ő Görgeyje a megtettesült jellem magánéletében

is, és abban a csapdában is, amelybe a sors kegyetlen szeszélye lökte. Őcesének ifjúkori ideálja ő: levelei valósággal Seneca modorában írt erkölcsi értekezések; kitűnő pedagógus; a leggyengédebb férj, aki hitvese elől kitartóan palástolja a tüzet, amely belülről annyira égeti. A küzdők élén abban a biztos tudatban marad, hogy az út végén vesztőhely vár reá, hiszen még fizetését is féltetési, hogy ne jének a bekövetkező nehéz napokban legyen mihez nyúlnia. Ferenc József kezéből nem fogad el nyugdíjat, mert annak folyósítását előzetes kéréshez köti az uralkodó. Nyomorgó honvédtisztek közt osztja szét az aranyak felét, amelyeket utazási költségekre hitelezett neki Paszkievics. Azonnal felvilágosítja klagenfurti új barátját, hogy ő a nemzet szemében áruló, mert nem akarja, hogy annak nevére árnyék vetődjék a vele való barátkozás miatt. Kisebb hibának tartja, hogy ártatlanul vádolják a haza eladásával, mintha nem marasztalnának el egy valódi hazaárulót. Lelkifurdalása támad, mikor rajtakapja magát, hogy örül születendő gyermekének, és egy percre elfelejtette: csak egy nemzetvesztő hírében állónak nevét hagyhatja örökül reá. Emlékei publikálására sem pusztán kenyérgond viszi: titokban azt reméli, hogy ezzel kihívja maga ellen a végzetet, és követheti a halálba társait. Memoárjaiból számúzni kívánja az élményt mesévé alakító képzeletet, fejtegetés-magyarázkodás helyett csak a pusztá tények rögzítésére óhajt szorítkozni, és nem törődik vele, hogy azok mivé állnak össze mások fejében. Tudja, hogy e módszer a tömeg szemében nem ártatlansága, hanem bűnössége mellett bizonyít; így dönt mégis, mert számára az egyén jelen sorsánál fontosabb, hogy száz év múlva mindenki ráismerjen az igazságra; tollát tehát hiúság vezeti ugyan, de a természettudós tiszteletet keltő hiúsága és felelőssége az.

Ekkora karakter, ennyire emelkedett lélek az ellenfél iránt sem lehet teljességgel méltánytalan. Nem mindenért kárhoztatja tehát Kossuthot, akiben szerinte is a nemzet gyöngői és lényes tulajdonságai együtt testesültek meg, hanem kész elismerni, hogy hibái is elsődlegesen erényeiből fakadtak. Megérti, hogy szükség volt a képzelet bizonyos elborulására, mert a magyar csak ennek árán maradhatott legtovább talpon Európa szabadságszerető népei közül. Azt sem vitatja, hogy ez főképp Kossuth érdeme: ha ő nincs, 1848 őszén a minisztérium szétrebben és martalócaival Budára sétál Jellasics. Emellett Kossuth nem feltétlenül tudatosan hazudott a nemzetnek; maga is, akárcsak az érzelmeik által vezetett asszonyok, tényeknek hitte a kívánatokat. Sőt még a trónfosztásban sem egyedül azt látja Görgey, hogy Magyarország felégette a hidat a statusquot védő Európa felé: a nemzet kimondta azt, ami szívében feküdt; ilyen lépés pedig, ha politikai baklövés is a jelenben, megtérülhet a jövő századaiban . . .

Másrészt ez a Görgey hangoztatja, hogy, mint igazi természetbúvár, akkor sem áll el az igazság vizsgálatától, ha önmaga számára az nem éppen kellemes. És valóban: a dráma jeleneteiben a hősré nézve kényes, ellene felhozni szokott kérdések is előkerülnek, és — látszólag magyarázatot kapnak. Megtudjuk, hogy miért maradt meg Görgey a legnagyobb sereg élén, noha elvesztette hitét a magyar győzelemben; megtudjuk azt is, hogy katona létére miért ártotta magát a politikába, ahelyett, hogy feltétel nélkül követte volna a polgári hatalom irányvonalát: egyéni morálja és a nemzet sorsáért érzett felelőssége egyképp azt diktálták, hogy ne bujjék ki a szerep alól, amelyet előírt neki a történelem, hanem épp a nemzet érdekében vállalja azt: A váci proklamáció csupán az egykori birodalmi tisztek megnyugtatója, a sereg egységének megőrzése érdekében született. A főparancsnoki poszthoz azért ragaszkodott mindvégig, mert biztosítani kívánta a téli hadjáratban vele összeforrt fiúk életét. Még azt sem tagadja:

brumaire 18-ról is olvasott valamit, hiszen a trónfosztás után megfordult fejében, hogy szétveri az országgyűlést és elfogatja Kossuthot. A gondolatot azonban nemcsak azért vetette el, mert akkor a nemzet kihült volna alatta, azaz ellene támadt volna a közvélemény: e gondolat nem is volt komoly, szándék sohasem lett belőle, mert nála: a jellemmel a szándékot tett is követte volna. Mindezek után az olvasót megkísérti a gyanú: vajon nem pusztán azért esik-e szó Görgey egynémely sebezhető pontjáról, hogy azok tisztázása még hitelesebbé tegye Görgey ártatlanságát, még jobban kiemelje erkölcsi nagyságát?

Ugyancsak a végső kép meggyőző voltát hivatott alátámasztani az a tény, hogy a dráma az ellentétpár két alakjának egy sor olyan személyes vonását és lépését mutatja meg vagy villantja fel, amelyek az adatok fényénél is kiállják a valóság próbáját. Mert igaz, hogy Kossuth nemcsak páratlan szónoki tehetség volt, de nagy színész is: nemcsak bizonyos nemzeti érzület kifejezője, hanem az illúziókeltés nagymestere is. Megesett, hogy képzelete és vágyai túragadták a lehetőségek határain; előfordult, hogy naív és képtelen ötletek futottak át agyán, mint például a drámában joggal megrótt itáliai vállalkozás kalandos terve. A helyzetek és fordulatok megítélésében sem tudott mindig sokoldalú, de mértéktartó, az államügyek kezelésében pedig eléggé böles lenni. A szerénység ugyancsak nem tartozott legfőbb jellemvonásai közé. Sőt: a drámában foglaltakon kívül még számos olyan mozzanatot sorakoztathatna fel a multak kutatója, amelyek nem éppen hizelgőek Kossuthra. A hiteles, idealizálástól mentes Kossuth-portré megrajzolása történetírásunknak még el nem végzett feladatai közé tartozik.

Másfelől Görgeyben kétségtelenül volt valami sztoikus; önfegyelme sem tagadható. Az is igaz, hogy hideg nyugalomával, esípös iróniájával igazi érzelmeit takarta. A birodalmi seregben leszolgált, valamint a tanulásra fordított és nem egyszer szinte koplalással járó évek ugyancsak nyomot hagytak benne. A esatateren valóban kemény és bátor katonának mutatkozott; hadászati kérdésekben pedig Kossuthnál nagyobb áttekintéssel rendelkezett. Családi életéről sem tudunk semmi olyast, ami ellene mondana a drámában megjelenített magatartásának. Mi magyarázza hát, hogy a dráma, noha a *részletekben* gyökeresen szakít a Kossuth—Görgey kérdésben szinte hagyományossá merevedett fekete—fehér ábrázolás sémájával, *egészeben* mégis oly képet alkot Görgeyről, amely a történeti valósággal aligha egyeztethető össze?

A történeti személyiségek megítélésénél nem a szorosabb értelemben vett egyéni vonások döntenek. Az ügy szempontjából természetesen nem mindegy, hogy milyen karakterű ember képviseli: a személyes tulajdonságok rokonszenvesse is tehetik, de kompromittálhatják is azt, mégpedig annál inkább, minél magasabb poszton álló személyiség jellemvonásairól van szó. Mégis: az eszmék és tettek mérlegelésekor csupán motiváló szerepet játszanak, mert ezek értékének megállapításában, helyeslésükben vagy elmarasztalásukban az alapvető mérce csak az lehet, hogy mennyiben szolgálták az emberiség, akár egy adott társadalom érdekeit, azaz milyen volt viszonyuk a haladás követelményeihez. Más ítékezési elvnek Görgey esetében sincs létjogosultsága. Ez az alapállás azt is tartalmazza, hogy mások, nevezetesen Kossuth gyöngéi, politikai melléfogásai befolyásolhatták ugyan — akár vonzóan, akár taszítólag — Görgeyt; egyik-másik lépését — ha csak elszigetelten néznénk az ilyeneket — még talán magyarázhatnák is; annak a magatartásnak és viselkedésnek a nyitját azonban, amelyet Görgey a szabadságharc *egésze* alatt tanúsított, nem adhatják; következőképp az ítékezésnél legfeljebb mint enyhítő körülmények jöhetnek számba,

de a bűnösség vagy ártatlanság tényének megállapításában nem lehet elhatározó szerepük.

„Az igazság szürke, sokágú, nem olyan rikító, mutató, egyszerű, mint a hazugság” — mondja Görgey. Nos, az igazság csak úgy közelíthető meg, ha a dráma hőse ellen és mellett szóló tényeket sokoldalú vizsgálatnak vetjük alá. E vizsgálódás nem korlátozódhatik a fegyverletétel napjaira: Világos csupán következmény volt, és az utolsó aktusnál sokkal izgatóbb az út, amely odáig vezetett. Németh László kikerüli ezt a buktatót: az előző hónapok egy sor mozzanatát is felidézük dialógusai. Noha ezekben számos olyan kérdésről is szó esik, amelyek Görgeyt látszólag kínosan érinthetik, mégis akkor hökken meg először az olvasó, amikor a drámába szőtt történeti tényanyagot közelebről veszi szemügyre.

Az adatok használata ugyanis a valóság gazdagságához képest — minden látszat ellenére — eklektikus. Önmagában persze csak helyeselhető, ha a történeti témához nyúló művész válogatja, szelektálja a rendelkezésére álló anyagot, hiszen az igazi művészet úgy tudja visszaadni a múltak bonyolult, ellentmondásokból és kölcsönhatásokból összetett világát, és jut el a mának szánt mondani-valóhoz, hogy közben takarékosan bánik adataival. Csakhogy a használatra kiszemelt tényeknek olyanoknak kell lenniök, hogy akár már önmagukban, de főképp összességükben egyrészt a valóság sokszínűségére vessenek fényt, másrészt a történeti folyamatoknak épp a lényegét láttassák meg e sokszínűség mögött. Sőt: a művész dolgozhat költött személyekkel és költött szituációkkal is, ha e személyek és helyzetek híven fejezik ki a történelem menetének azon valószínű irányzatait és tendenciáit, amelyeket a képzelt szereplőkkel és szituációkkal a szerző szimbolizálni akar. De ha olyan tényleges történeti szereplőket választ hőseiül, akik saját korukban annyira meghatározott eszmék és áramlatok képviselői voltak, hogy ezeket az eszméket épp az ő nevük fémjelzi, akkor a felhasznált tényanyagot és a teremtett helyzeteknek egyaránt azt a szerepet kell tükrözniök, amelyet a kérdéses személyiségek a valóságban játszottak el, vagyis az adatok csoportosításának a tényleges történeti funkció megvilágítását kell szolgálnia. E drámában azonban nem így történik: azon kívül, hogy egy-két ténybeli tévedés is helyet kapott benne, a Görgeyt vádoló és az őt igazoló adatok aránya, a történelem által szolgáltatott arányukhoz viszonyítva, eltolódott az utóbbiak javára; a tárgyalásba vont vádoló tények értelmezése pedig többnyire egyszempontú maradt. E módszerbeli fogás hathatós eszköz arra, hogy a dráma végére a történeti hűségnek ellentmondó megvilágítást nyerjen Görgey alakja és történelmi funkciója.

Bizonyítékokat a mondottakra. Csak elvakult rosszhiszeműség és botor kicsinyesség dolgozott azokban, akik újra és újra megkísérelték, hogy minden hadvezéri tehetséget megtagadjanak Görgeytől; ennek ellenkezőjét állítani viszont ugyanilyen tévedés. Görgey egyes katonai feladatokat valóban mintaszerűen oldott meg, mint például a téli észak-magyarországi visszavonulás; máskor viszont a hadászat legegyszerűbb szabályai ellen is vétett, mint Budánál, amikor ostromgépek nélkül kezdett a vár vívásához. A dráma Görgeyje által ócsárolt republikánus tábornokok: Guyon, Damjanich, Nagy-Sándor József, sőt még a kapkodó-következetlen Perezel nevéhez sem sokkal kevesebb hadisiker fűződik, mint amennyiben Görgey közvetlenül személyileg eldöntő szerepet játszott, pedig nekik nem is nyílt alkalmuk arra, hogy fővezéri posztot mutassák meg, mire képesek. Az isaszegi győzelemhez meg, amely a drámában kétízben is mint Görgey tudománnyal felvértezett katonai talentumának bizonyítéka

kerül elő, Görgeynek éppenséggel kevés köze volt. Ezzel az ütközettel nem számolt kedvencének: Bayer vezérkari főnöknek haditerve; maga Görgey pedig csak akkor ért a küzdelem színhelyére, amikor a kezdetben meghátráló magyar hadsorokat már győzelmes ellentámadásba ragadta a tartalékhadtesttel önhatalmúlag beavatkozó Aulich. Isaszeg tehát szimbólumként sem állja meg helyét; Görgey ama kijelentése pedig, hogy e kardja hüvelyét rázó nemzetnek Hunyadi János óta nem akadt olyan katonája, mint ő, a tényekkel szembesítve nem önismeretről, hanem önteltségről árulkodik.

Annak magyarázatával, hogy az 1848 decemberi visszavonuláskor miért tekintett el a taktikai csatározásoktól is, a dráma Görgeyje adós marad. Hallgatással mellőzi annak indoklását is, hogy miért vágta sutba a haditerv előírását, amely neki Komárom zárolását parancsolta, és miért vitte ehelyett katonáit Felső-Magyarország hegyei közé. A váci kiáltvány tartalmának és körülményeinek fontos mozzanatai ugyancsak kihullnak emlékezetéből. Mindössze arról ejt szót, hogy a proklamáció kibocsátásában szükség, és nem hajlandóság vezette: azokat a tiszteket akarta megnyugtani vele, akik csupán az alkotmányra tett esküjükért voltak hajlandók csatázni, a királyság eltörléséért azonban nem; lépése tehát voltaképp a hadsereg felbomlásának megelőzését szolgálta. Azt már nem tekinti említésre méltónak, hogy kiáltványában a „belső rendbontók”, értsd: a baloldali erők ellen is felajánkozott. Felejtí, hogy a proklamációval egyidejűleg felszólította a Honvédelmi Bizottmányt: nyilatkozatával kapcsolatban foglaljon állást; a kormánynak mégis idegenektől kellett megtudnia kiáltványának tartalmát, mert ő maga — kimondatlanul ugyan — átmenetileg megszakította az összeköttetést Debrecennel, és a politikai hatalmat nem érdemesítette arra, hogy közvetlenül hozza tudomására a történeteket. És a haderő épségének biztosítására egyedül ez az út kínálkozott? Miért nem keresett módot a sereg szellemét aláásó tisztek eltávolítására? Miért nem fordult Kossuthékhoz, hogy feltárja előttük nehézségeit, és vagy a mótely kigyomlálásához kérje segítségüket, vagy legalább e taktikának magyarázott manifesztumot beszélje meg előzetesen velük, ha egyszer tisztikarának nézeteivel érzelmileg ő maga nem azonosult?

Moro posztógyáros és a dráma szerzője egyaránt tévesen hiszik, hogy a váci kiáltványban a Burg is csak a magyar sereg egységének és ütközésségének feltételeként látta. Közismert, hogy három héttel annak kibocsátása után felkereste és a harc abbahagyására hívta fel Görgeyt Windischgraetz megbizottja. Válaszul Görgey a váci proklamációt nyújtotta át neki. És pár nap múlva olyasmi történt, ami véletlennek aligha tekinthető: a Magyarországon működő összes császári seregpáncsokhoz rendelet indult, hogy bárhol találják Görgeyt, fegyverletétel fejében ajánljanak neki személyi amnesztiát. Csak a magyar előőrsök éberségén múlt, hogy Windischgraetz utasítását a címzettek sohasem kaphatták kézhez. Vajon a császári főhadiszálláson az állítólagos seregnyugtató proklamációtól függetlenül keletkezett az a vélemény, hogy nem reménytelen Görgeyt megkísérteni? Erre Windischgraetz rendeletének szövege a cáfolat: „A császár jogaiért harcolni kész, magát a Honvédelmi Bizottmánytól függetleníttette, ígérjék meg neki az amnesztiát!”

Ha elfogadjuk, hogy Görgey Vácán egyedül a sereg egységének ügyét viselte szívében, akkor még érthetlenebb, hogy miért engedte ugyanezt az egységet két hónappal később: Tiszafürednél kockára dobni, amikor tisztikarában az ő tudtával és hallgatólágos beleegyezésével tört ki és terjedt a zendülés az akkori fővezér: Dembinski ellen, a lázadók vezérjelöltje meg egyenesen ő maga

volt? Pedig a magyar ügy most sem forgott kisebb veszedelemben, mint 1849 januárjában, hiszen a kétnapos esatában kifáradt sereg jóformán az ellenség torkában állomásozott. Görgey erre sem ad feleletet.

Szerinte a tavaszi győzelmes visszavágás egyedül néhány volt császári tiszt érdeme, akik mást gondoltak, mint amit az olműtzi alkotmány szánt Magyarországnak, — holott az ellentámadás gondolatának Kossuth volt a legelső szószólója. A nemzet megosztásának felelősségét Kossuth nyakába varrja, pedig tettelesen ő maga lépett Vácnál erre az útra. Kossuthot elmarasztalja, hogy a csataterén, akár Ausztriában is, nem igyekezett Olmützre új meg új feleletet adni; és a politikusokat kárhóztatja amiatt, hogy ő: Görgey Ausztriára nem üthetett akkorát, amekkorát szeretett volna. De honnét meríti a bátorságot e kijelentéseihez, mikor alátámasztásukra a legkisebb tényt sem tudja felmutatni? Hiszen a tények ellenkezőjét bizonyítják állításainak: abban, hogy a magyar haderő nem nyomulhatott osztrák földre, ő maga az elsőszámú vétkes; a nagy alkalmat ő hagyta kihasználatlanul akkor, amikor Kossuth kérésére, könyörgésére sem szakította félbe Budának — igaz kezdetben Kossuth helyeslésétől kísért, később azonban helytelenített, mert túlsokáig húzódó — ostromát, pedig a szétzilált ellenség csak ezzel nyert időt arra, hogy összeszedje magát!

Számos más kérdésben is vagy cserbenhagyja emlékezete Görgeyt, vagy legalábbis pontatlanok ismeretei. Kossuth semmiféle osztrák—francia háborút nem jelentett be a parlamentben; külpolitikai vonatkozásban mind a nemzetgyűlés, mind a főhadiszállás tisztjei előtt csupán egy Európát újrajrendező kongresszus közelségével érvelt a trónfosztás mellett, ahol már független Magyarországot kívánt képviseltetni. Mikor pedig bizonyossá vált, hogy a nagyhatalmak burzsoá kormányai rossznéven vették a detronizációt, holott addig épp önállóságának hiányára hivatkozva tagadták meg Magyarország elismerését, Kossuth egyike volt azoknak, akik külpolitikai megfontolásokból tudatosan felléptek a köztársaság kikiáltása ellen. Akkoriban Görgey ugyancsak tudott erről, de tudta azt is, hogy Kossuth álláspontja csupán átmeneti, a körülményektől feltételezett.

Lehet, hogy Görgey valóban nem értesült nagybátyja ama leveléről, amely a magyar határ átlépésekor már Paszkievics zsebében lapult, és amelynek írója arról tájékoztatta a cári főparancsnokot, hogy érdemes Görgeyvel tárgyalások végett érintkezésbe lépnie. Azt azonban még így sem lenne szabad elfelejtenie, hogy — ellentétben a dráma beállítással — már több mint két héttel előbb kapcsolat jött létre közte és Paszkievics között, mielőtt Kossuthtól a tárgyalások megkezdésére felhatalmazást kapott volna. Görgey büszke rá, hogy katonáit az orosz özönön át sértetlenül vezette el Komáromtól Aradig: de azzal már nem kérkedik, hogy mennyi véráldozatba került az a másfél hét, amelyet a kormány rendelkezéseinek fittyet hányva Komáromnál vesztegetett el azután, hogy a Marosmenti koncentrációra ismételt parancsot kapott; holott, ha a terv előírásait idejében teljesíti, valóban veszteség nélkül érkezik Aradra. Elhallgatja, hogy a cári seregbe való átvétel ábrándját az ő tudtával terjesztették el bizalmasai tisztikar körében. Nem kerülnek szóba sorozatos parancsszegései. Visszautasítja azt a szemrehányást, hogy Kossuthot a főhatalom átadására kényszerítette; a valóságban viszont — épp Klagenfurtban! — a tényeknek megfelelően ismerte el, hogy Aradon hajthatatlanul követelte Kossuth és a kormány távozását. Azt sem vallja be, hogy a teljhatalmat a béke megkötése és nem a fegyverek lerakása végett kapta. És miért mond esődöt állítólagos reálpolitikai érzéke, amikor a hadjáratot a közkatonákra legjobb, a tisztekhez legméltóbb és Ausztriára a legmegszégyenítőbb módon akarva befejezni, a cári seregnek adja meg magát,

mikor tudja, hogy e lépéssel még inkább bosszúra ingerli a győzteseket, közkatónák és tiszték ellen egyaránt? Végül az is az igazsághoz tartozik, hogy a dráma keretébe foglalt időhatárokon belül Görgey valóban nem kért nyugdíjat Ferenc Józseftől, 1854-től viszont saját folyamodására rendszeres szubvenciót kapott a birodalom titkos alapjából.

Görgey eddig ismertetett ellentmondásai, félremagyarázásai, valamint agyonhallgatásai továbbiak felsorolása és tucatszámra felhozható újabb „miért”-ek nélkül is kétélyt ébresztenek a dráma írásnódszerének tárgyilagossága, hőse vívódásának őszintesége, végeredményben tehát a kibontakozó Görgey-kép hitelessége iránt. Van azonban az érintetlenül maradt kérdéseknek egy csoportja, amelyeknek vizsgálata közelebb visz mind a Görgey-rejtély megoldásához, mind a műnek első pillanatban fel sem tűnő eszmei mondanivalójához. Görgey és a szabadságharc más antikossuthiánus erőinek viszonyáról van szó.

A drámában ugyanis Görgey csak *önmagát* képviseli, *saját* értelme-erkölelесе szerint jár el, és platformja is *egyéni* platform. Egyedül benne fogan meg a nemzetgyűlés szétkergetésének és Kossuth elfogásának ötlete; azt is egyedül gondolja ki, hogy a hadseregből kiszorítja a nagy ellenlábás híveit. Szövetségesekről nem tud; legfeljebb halvány utalások formájában ejt szót arról, hogy voltak, akik feltekintettek reá, és hogy a nemzet legjobbjainak kiesiny csoportja a valóságos Görgeyt, nem pedig az ellenfelek által sárral dobált árulót látta benne. Csakhogy, ha a valósággal szembesítjük, megdől Görgey politikai magányosságának elmélete.

A dráma hőse ugyanis egyfelől fikarcenyit sem bízik a magyarok győzelmében, másfelől mégis mindvégig a forradalom táborán belül marad, sőt ragaszkodik vezető pozíciójához. E történetileg is igaz ellentmondást a mű megnyugtatóan nem tudja feloldani, és végeredményben válasz nélkül hagyja azt a kérdést, hogy miért viselkedett így, miért tartott ki a reménytelen ügy mellett, mit akart tulajdonképpen Görgey. Igaz, a dráma látszólag két feleletet is kínál: az egyik szerint emberi morálja diktálta Görgeynek, hogy betöltse azt a funkciót, amelyre a történelem kiszemelte őt; a másik szerint az a szándék szabta meg magatartását, hogy elejét vegye Kossuthék jóvátehetetlen túlzásainak, Ausztriával pedig drága árat fizetessen a győzelemért. Az első variáció fordulathat tetszetős, magyarázatnak azonban hasznavehetetlen. A másik viszont csak féligazságokat tartalmaz, mert megtorpan a végső következtetés kimondása előtt. Pedig kerülgeti ezt az önmagával és másokkal vitázó Görgey, hiszen elárulja, hogy hite szerint a vér a márciusi alkotmány védelmében ömlött; hogy Zichy kivégeztetésével azoktól választotta el magát, akik Jellasics terveiben és diadalában reménykedtek; hogy Kossuthal azért került szembe, mert az eltávolodott 1848 őszén elfoglalt álláspontjától; és hogy a nemzet a trónfosztással a sértett jog pozícióját adta fel. Vagyis: az körvonalazódik ugyan a drámában, hogy Görgey az 1848-as forradalom törvényeinek alapján állt, a létrejött új gazdasági-társadalmi rendet magáénak vallotta, és annak védelmében verekedett; azt viszont már nem, hogy milyen eredményt várt e verekedéstől, ha egyszer a győzelmet ostoba ábrándnak tekintette. De legyünk pontosak. E többízben előkerülő kérdésre is van válasz, mégpedig mindig ugyanaz: Görgey a nemzeti becsület oltalmazását és megőrzését tartotta szem előtt!

Csakhogy nincs rá bizonyítékunk, hogy Görgey a nemzeti becsület hűvös és nehezen meghatározható eszméjének lovagja lett volna. Eljárására a magyarázat sokkal prózáibb: egészen 1849 júliusáig reménykedett abban, hogy sikerül Ausztriával az 1848-as alapokon kompromisszumra lépni. Félt a Habsburg-fegyverek

győzelmétől, mert nem kívánta vissza az arisztokrácia uralmát, és mert, mint volt császári tiszt elé, a bitófát idézte az elbukás gondolata. De tartott attól is, hogy egy nem várt fordulat realizálhatja Kossuth függetlenségi elképzeléseit és belpolitikailag egyszersmind olyan földesuszamlást idézhet elő, amelynek következtében az alsóbb osztályokra támaszkodó radikális-republikánus erők a közép-nemességtől elragadják a hatalmat, amelynek e közép-nemesség 1848 márciusában lett elsőszámú birtokosa, és gátat emelnek az ő érvényesülése elé is. Görgey érdekét tehát a márciusi alkotmánynak sem jobb-, sem balfelé történő változása nem szolgálja, számára az egyetlen kívánatos út a harmadik: az osztrák—magyar megegyezés útja.

Rideg, sőt félelmetes magatartása, amelynek a birtokába került hatalom ad súlyt, tudatos tilalomfa a baloldal törekvései előtt. A republikánusokat becsúszó megnyilatkozásaiban, a Kossuth-pártiak tendenciózus visszaszorításában egyetlen cél vezet: gátolni, hogy a baloldal erőre kapjon. Másrészt mivel a Habsburgok különben aligha készek kompromisszumra, sorozatos katonai csapásokkal képzeli el őket a megegyezés felé hajlítani. Kossuth a küllelenséget legyőzni, Görgey csupán megpuhítani kívánja; ami tehát Kossuthnál stratégia, az Görgeynél a taktika szerepét kapja. Az események egyes szakaszaiban stratégia és taktika fedik egymást, így rejtve marad — még Kossuth előtt is —, hogy eltérő szándékok húzódnak meg az érdekek látszólagos azonossága mögött. Ilyenkor a politikai és katonai vezér közt átmenetileg helyreáll a harmónia, de újra felbomlik, míhelyt annak meghatározására kerül sor, hogy milyen lépés kövesse a hadihelyzet kedvező alakulását.

Az 1848-as alapon való megegyezés gondolata azonban távolról sem kizárólag a tömeg felett álló, tisztán látó, az esztelenségben észt képviselő Görgeynek egyéni sajátja. Nem szorul bizonyításra, hogy a „védekezni a kompromisszumért” jelszó a forradalom és szabadságharc alatt a nemesség egyik, békepárt néven emlegetett szárnyának politikai céljait fejezte ki. Alatta a birtokos osztály azon rétegei gyülekeztek, amelyek a polgári átalakulást 1848 márciusával befejezettek kívánták nyilvánítani. Igényelték márciusot, mert nyomasztották őket az 1848-ig fennálló gazdaság-politikai viszonyok, de nem volt nyükre a társadalmi demokratizálódás esetleges folytatódása sem. Előzőleg harcba mentek a polgári átalakulás 1848-ban megvalósuló mértékéért, de itt osztályérdekeik megállást parancsoltak nekik. Sértette őket Ausztria mindenhatósága, de nem nélkülözheték a birodalom támogatását a saját hatalmi pozícióikat veszélyeztető népi-nemzetiségi törekvések ellenében. E felemás helyzet megoldását olyan kompromisszumban vélték megtalálni, amely 1848 vívmányait mind a régi rendet visszasíró feudális-nagybirtokos, mind a forradalom továbbfejlesztését áhító plebejus erőkkel szemben Ausztria beleegyezésével és közreműködésével biztosítja. A békepárt politikájának a tartalmát tehát valójában osztályérdek formálta ki, még akkor is, ha hívei közt elvétve akadtak olyanok, akiktől nem volt idegen a demokratizmus gondolata, és csak réalpolitikának vélt megfontolásból sorakoztak fel a kompromisszum eszméi mögé.

A békepárt és Görgey elképzeléseinek azonossága nem hagy kétséget afelől, hogy lényegét tekintve objektive osztályprogram volt Görgey programja, ő maga osztályérdeket képviselt még akkor is, ha testén altábornagyi uniformis feszült, és ha célkitűzése egyszersmind császárhű tisztikarának terveivel esett egybe. Szembenállása Kossuthtal csupán a felszínen volt a politikus és a hadvezér, az érzelem és a ráció ellentéte. A látszat alatt kétféle osztálymagatartás húzódott: Kossuth személye és politikája a demokratikusabb polgári rend felépítését óhajtók lobo-

gója volt, Görgey magatartása a nemesség jobboldali erőinek a forradalmat lezáró igényét tükrözte. Ha tehát determinálta valami Görgeyt arra, hogy vállalja és úgy játssza el 1848—49-es szerepét, ahogyan az a tényekből kikerekedik, elsődlegesen nem katonavolta és még érintendő egyéni vonásai, nem morálja és tudós felkészültsége volt az, mint ahogy a dráma sugallja, hanem a determináció mindenekelőtt osztálykötöttségeiben gyökeredzik.

A hadvezér és a civil békepártiak elvi azonosságának előbb-utóbb azt kellett eredményeznie, hogy a program gyakorlatra váltása végett keressék és találják meg egymással a kapcsolatot. A kezdeti szakasz után, amelyben még nem tudtak egymásról és ezért függetlenül jártak el, az érintkezés megteremtésére is sor került. 1849 májusában a debreceni békepártiak és a kompromisszum katonahívei, élükön Görgeyvel, már együtt szövik annak a politikai összeesküvésnek szálait, amely Kossuth eltávolítását, a trónfosztás nullifikálását és a kompromisszum nyélbeütését tűzi ki célul. Együtt latolgatják a fegyveres puccs esélyeit, amelynek Görgey irányítása alatt kellett volna végbemennie, majd miután a kivitelezésnek ez a terve meghíúsul amiatt, hogy egyrészt Görgey az államsínyt vállalta ugyan, kormányalakításhoz azonban már nem érzett bátorságot, másrészt Kossuth hirtelen elhopta az országgyűlést, közösen dolgozzák ki közvetítőket át Kossuth megbuktatásának parlamenti formáját: a békepárt segít megszerezni, illetőleg megtartani Görgey számára előbb a fővezéri posztot, majd a teljhatalmat, a hadsereg pedig a békepárt felülkerekedésének biztosítása végett annyi Görgey-hű tisztet küld képviselői mandátummal a nemzetgyűlésbe, amennyinek megválasztására lehetőség nyílik. Görgeyt is, a békepártot is egyazon szándék vezette: a kompromisszum. Véleménykülönbség csak 1849 júliusában támadt köztük: a békepárt még ekkor sem adta fel a reményt, hogy Ausztriával tárgyalások útján megegyezésre lehet jutni; Görgey viszont ráeszmélt, hogy a szorítóból immár nincs kiút, a küzdelem végére csak a megadás tehet pontot.

A békepárt és Görgey platformjának közösségére, kapcsolataikra, kormányellenes szervezkedést tervező együttműködésükre a drámában még csak célzás sem történik. Pedig ennek a témakörnek a tárgyalása egyszeriben felfedné, hogy a Kossuth—Görgey szembenállás nem szűkíthető pusztán személyek ellentéteire, mert a valóságban az osztályok és osztálycsoportok léteztek és mozogtak egymás mellett vagy egymás ellenében, az előtérben álló személyek pedig egyik vagy másik rétegnek politikai törekvéseit és vágyait testesítették meg. Csakhogy ennek bevállása és megmutatása épp annak a történelemszemléletnek pilléreit döntené ki, amelyen a dráma koncepciója felépült. Mert ahol osztályok és rétegek vannak, ott ezek hosszabb távon saját szükségleteik és érdekeik szerint mozognak, mozgásukban igényeiknek és törekvéseiknek megfelelő törvényszerűség rejlik, e törvényszerűséget pedig a tudományosan gondolkodó ember felismerheti, az azonosságot eláruló egyedi jelenségeket összegezheti, és az általánosítás síkjára emelheti.

A dráma felfogása viszont ezzel szöges ellentétben áll. Nem vesz tudomást a polgári forradalmaknak ama törvényszerűségéről, hogy a forradalom győzelme után rendszerint szétválnak a változást előzőleg együttesen kívánó osztályok és rétegek útjai, hogy egyes osztályok vagy osztálycsoportok a forradalom továbbhajtásán dolgoznak, mások viszont annak lezárására törekednek, a tegnapi ellenféllel való kiegyezés irányában tapogatóznak, sőt gyakorta össze is fognak vele. A dráma szerint ugyanis Görgey, ez a tudományon esiszolódott, szikrázó elme, aki maga a ráció, képtelen felfogni a történelem akaratát, és arra döbben rá, hogy a históriában vacogó kis dolog az ész, mert a história kusza és szeszélyes menete

nem a ráció ésszerűnek és reálisnak vélt meglátásaihoz igazodik, hanem esztelenség nyilatkozik meg benne. Ez az esztelenség egyebek közt úgy jelentkezik, hogy a történeti folyamatokban az, amit az értelem irrealitásnak tart, maga alá gyűrheti azt, amit a ráció realitásnak tekint, végeredményben tehát az irrealitás a realitás alakjában jelenhet meg, a realitás viszont az irrealitás formáját öltheti fel, hiszen „a hazugság sokkal jobban hasonlít az igazsághoz, s ahhoz, amit az emberek várnak az igazságtól, mint maga az igazság”. Mivel pedig az effajta szerepeseréknek nincsenek szabályaik, a tudományosan mégoly felkészült ember sem igazodik el köztük.

Görgey tragédiája ezek szerint abból fakadt, hogy morálja parancsát is követve, az ész képviselőjében próbált az eseményekhez közeledni és nekik más irányt szabni, holott az ilyen kísérletet kudarcra ítéli a történelemben uralkodó ésszerűtlenség. Kossuth viszont száműzte tetteiből a rációt; érzelmei, vágyai után indult, és a nemzetet ésszerűtlen mesékkal traktálva, az értelem hullámaival korbácsolta fel abban. A nemzet pedig neki hitt, talán azért, mert az ő ésszerűtlensége, amely a realitást az érzelmek és kívánatok szövevényével takarta, magának a történelem ésszerűtlenségének tükörképe volt, hiszen nála a tett indítékát „a históriában kell keresni”. Kettejük közül Görgey maradt egyedül, neki fordított hátat a nemzet, mert a történelmi események közé kerülve észére és tulajdon morális érzékére hagyta magát, márpedig aki ezt teszi, „néha egy nagyobb hitnek, erkölcsnek, vagy minnek nevezem, meggy homlokkal neki”, azaz a história kiszámíthatatlan parancsával kerül szembe. Ezért bűnhődik tehát Görgey, méghozzá ártatlanul, és csak a jövő szolgáltatta majd neki elégtételt, amikor az utókor, elismerve, hogy a történelmi folyamat véges emberi ésszel valójában felfoghatatlan, belátja, hogy Görgey morálisan tiszta személy és nagy patrióta volt, és vétkes csupán annyi, hogy minden körülmények közt — márpedig ez nem könnyű — saját erkölcsi normájához maradt következetes. De szabad-e ezért valakit elmarasztalni akkor, ha tetteit és lépéseit a történelmi folyamat nem egyszer észellenes volta miatt nincs mihez szabnia? Ellenkezőleg: ilyen körülmények közt akkor igazán ember az ember, akkor tölti be maradéktalanul azt a funkciót, amit embervolta megkövetel, ha a saját értelme és erkölесе által megjelölt utat járja. Görgey a tömeggel, a nemzettel ellentétben ezt tette, tisztelet illeti hát meg vád és gyanúsítás helyett.

A történelem jelenségeinek irracionalista felfogása tehát az a kiinduló pont, amelyről a dráma egy hamis Görgey-kép megalkotásához jut el. Külön bizonyítást nem igényel, hogy az irracionalizmus mint történelemszemlélet nem a múlt valóságos, lényegi megismeréséhez, hanem annak félremagyarázásához, eltorzításához vezet. Az értelem és értelem, mint két ellenpólus, ennek eredményeképp kerül a dráma koncepciójában az igazi ellentétpár: a kétféle, egymástól eltérő osztálymagatartás helyére. De az már nem hagyható szó nélkül, hogy a dráma 1848-nak, a Kossuth—Görgey komplexumnak ilyen értelmezésével önmagával is ellentmondásokba bonyolódik. Hiszen ha az értelem tehetetlenül áll a história ésszerűtlensége előtt, akkor Görgey megítélésében az erkölcs kategóriája mellett milyen alapon, mihez viszonyítva tekinthető normának az ész kategóriája is? És mivel mérhető az erkölcs fogalma? Csak egyéni erkölcs létezik, és ennek a társadalom irányítók esetében is csupán ugyanazok az összetevői, mint a kisember moráljának? Továbbá: a dráma szakítani kíván az önismeret hiányából eredő nemzeti hiúsággal, amely a nemzetet önmaga erejének, értékének túlbeesülésére csábítja és oktalan bizakodásra, tragédiákat szülő illúziókba viszi, —azaz tulajdonképpa nacionalista önteltségre mond nemet; de e nacionalizmussal

vajon eredményesen szállhat szembe az értelem, ha számára az a históriának csak megfoghatatlan és érthetetlen indítékú megnyilvánulása marad?

Ha az adatok alapján hitelét veszti is Görgey drámabeli alakja, a kérdésre, amely köré maga a dráma épül, ez még nem teljes felelet. Mert kétségtelen, hogy Görgey elképzeléseiben sajátos osztályérdek fejeződött ki, magatartásának és tetteinek *lényegét* ez magyarázza ugyan, a vád jogosságát azonban önmagában még nem igazolja, hiszen adott történeti feltételek közt az osztályérdekből kinövő politika *külvönatkozásban* reálpolitikával eshet egybe. (Persze a közeli és távoli múlt számtalan bizonyítékot szolgáltat arra, hogy az uralkodó körök saját osztályérdekeiket reálpolitikai érdekek formájában igyekeztek a társadalommal elfogadtatni.) Tisztázást vár tehát, hogy reálpolitikusok voltak-e az 1848-as kompromisszum hívei, és ábrándokat kergettek-e kossuthista ellenfelek.

Kossuthék a független, Ausztriával kapcsolatot és közösséget nem vállaló Magyarország megteremtésén fáradoztak. Ha a letűnt évszázad alatt napvilágra került dokumentumok fényénél és csupán statikus szemlélettel ítéljük meg terveiket, akkor kivihetetleneknek, irreálisoknak kell tekintenünk azokat, hiszen ezeit Európá nagy hatalmainak a politikai egyensúly végett nem önálló Magyarországra, hanem egységes Habsburg-birodalomra volt szükségük. Az élet — és benne a politikai viszonyok — azonban nem foghatók fel mozdulatlan valami gyanánt. Különösen nem foghatók fel 1848—1849-ben, amikor Európa forradalmi és ellenforradalmi erői kiléptek nyugalmi állapotukból, és egyideig még feszült készenlét jellemezte őket akkor is, amikor oda visszatértek. A forradalmi erők keresztezhatték az uralkodó osztályok szándékait, az ellentétes erők hullámszáma viszont nem teljesen alaptalanul keltett reményt arra, hogy a magyar forradalom és a bécsi reakció mérkőzése közben a mérleg az előbbi javára billen. az eltolódás maximális kihasználása pedig olyan gátszakadást hoz, amely nyomot hagy Európa térképén. Két ízben is előállt ilyen helyzet: 1848 őszén, a bécsi forradalom idején, és 1849 májusának első napjaiban; a nagy pillanatok azonban veszendőbe mentek a magyar forradalom vezéreinek mulasztásai miatt. Teljesen kizárt nem volt tehát a magyar győzelem esélye, noha Kossuthék, jórészt ismeretlen maradván előttük az európai diplomácia kulisszatitkai, egyes szakaszokban az indokoltnál valóban optimistábban ítélték meg annak kilátásait.

Maga Kossuth a győzelemnek ezt a nem egészen alaptalan, félig mégis illúziókra támaszkodó hitét szuggerálta a nemzetbe. Az oktalan és balgatóg illúziók népünk történetében már nem egyszer idéztek elő tragédiákat. A magyar illuzionizmus története — benne az 1848-asé is — még elemzésre vár. Annyi azonban már ma is bizonyos, hogy Kossuthot az illúziókeltés vádjával marasztalni *elgyoldalúan*, méltánytalan eljárás volna. Nemcsak azért, mert nem pusztán homokra épültek reményei. Görgey — kissé nyers fogalmazásban — maga sem tagadja, hogy „vannak hazugságok, amelyek élesztői az életnek”. Jelentős társadalmi változások idején a forradalmi romantikának, amely mindig tartalmaz többkevesebb illúziót is, megvan a létjogosultsága, mert — különösen akkor, ha az elnyomottak közvetlen igényeinek figyelembe vételével párosul — mozgósító erővé válhat, és a tömegeket maximális erő kifejtésre sarkallhatja. Kossuth *elsődleges* nem az illúzió-teremtésért, hanem másért tehető felelőssé: belső gazdasági-társadalmi politikája nem volt eléggé mélyrenyúló ahhoz, hogy a győzelem érdekében teljes erőbevetésre serkentse a dolgozó osztályokat, végeredményben a társadalom többségét. Hogy követőivel együtt a független Magyarország létrehozására kísérelte meg kamatoztatni azt a lehetőséget, amelyet a történelem felkínálni látszott, azért — minden hibája ellenére is — inkább megbecsülést

érdemel, mint kárhozzátást. Az ő egykori ellenfelei tudták, hogy Magyarország függetlenségének proklamálásánál aligha lehet megállni: a függetlenség realizálása és biztosítása — az ország társadalmának struktúrája miatt — további jelentős, gazdasági és nemzetiiségi térre egyaránt kiható reformokat feltételez. Ily módon az önállóság megteremtése újabb lépés a polgárosodás és egyúttal a demokratizálódás útján, amelyet azonban szükségszerűen további lényeges, most már belső változásoknak kell követniök, mert különben a független Magyarország léte ismét csak veszélyben forog. Ebben az összefüggésben Kossuth függetlenségi koncepciója többé-kevésbé egybeesett a történelmi fejlődés menetével, amely a független nemzeti államok kialakulása és a polgári társadalmak kiépülése felé tartott.

A kompromisszum polgári és katonai hívei többségükben nemcsak, hogy nem bíztak a forradalmi erők győzelmében, de azok esetleges diadalát is meg egyezésre kívánták váltani az önálló és demokratikus berendezkedésű Magyarország megteremtése helyett, mert abban mindenekelőtt a demokratizálódás megátlásának ellenszerét vélték megtalálni. Ama hitüknek azonban, hogy realizálhatják kompromisszumos törekvéseiket, — 1848—1849-ben nem volt semmiféle alapja. A birodalom újjárendezését illetően megoszlottak ugyan az ausztriai vezető körök nézetei, de olyan súlyt jelentő politikai irányzat vagy csoport, amely hajlandó lett volna a magyarokkal tárgyalóasztalhoz ülni, ekkor még nem létezett. Legfeljebb egyes *személyek* akadtak, akik előhozakodtak az egyezkedés gondolatával, javaslatuk azonban nem talált támogatókra. A feudális és polgári, a bürokrata és katonapárt egyképp győzni akart; ez presztizskérdést is jelentett számukra: inkább a vereség kockázatát vállalták, mint azt a szégyent, hogy lázadóknak minősített saját alattvalóikkal alkudozzanak. Császáruk inkább a cár előtt alázkodott meg, hogysen a magyar rebellekkel kelljen kompromisszumra lépnie. A háború abbahagyását egyetlen feltételhez: a *feltétlen* megadáshoz kötötték, és emellett mindvégig kitartottak. Ezt vágta oda 1849 januárja elején Magyarország hivatalos békeküldöttségének Windischgraetz, és ez volt Bécs válasza a magyar részről mind 1848 őszén, mind 1849 tavaszán magánúton megkísérelt tapogatózásokra is, ha egyáltalán ügyet vetett rájuk.

A magyar forradalom valójában csak kettő közt választhatott: vagy megadja magát, vagy — bizakodva abban, hogy védekezése közben kedvezőre változnak az európai erőviszonyok — megkísérli Ausztria uralkodó köreinek elsöp-rését. Ha az utóbbi jórészt irreális próbálkozás volt is, még inkább illúziók után futottak azok, akik a kompromisszum lehetőségében reménykedtek. Ezen túlmenően: maga a történelem a példa rá, hogy tényleges kompromisszumok is csak ott születhettek, ahol a forradalom táborra teljes erővel és a győzelem akaratával szállt szembe az ellenféllel. Az 1849-es kiegyezéskről viszont ez nem mondható el: félszívvvel álltak a küzdőtéren, magatartásukkal és áskálódásukkal gyengítették a belső frontot, nehezítették a figyelem összpontosítását a döntő kérdésekre, bénították a következetes harc híveinek működését; az ő illúzióik tehát végső soron nem a maximális erő kifejtés, hanem a csüggesztés — amint ezt az önvád órájában Görgey is kimondja —, a kedvszegés irányába hatottak, azaz súlyos károkat okoztak, mert csökkentették az amúgyis bizonytalan győzelem esélyeit. Ráadásul mindezt félig burkoltan tették, és ezzel nehezítették a védekezést aknamunkájuk ellen.

Árulók voltak-e hát, mikor gáncot vetettek annak a politikai irányvonalnak, amelyet Kossuth neve fémjelzett? Árulók-e általában azok az osztályok, amelyek a polgári forradalomnak menetközben bekövetkező radikalizálódásával

nem tudnak lépést tartani, hanem lemaradnak tőle? Ha e lemaradás szembeforduláshoz, önnön tegnapi eszméik megtagadásához és egyúttal az ellenforradalom erőivel közös fellépéshez vezet, akkor kétségtelenül, mert ilyen lépésnek általában a már kivívott eredményekről való teljes vagy részleges lemondás az ára. De ha az eltávolodás nem jelent tényleges szövetekezést a reakcióval, akkor már korántsem lehet egyértelmű a felelet. Keresztezni a forradalom élén járó osztály vagy réteg politikáját — a kártevés fogalmát mindenképp kimeríti, mert aki ezt teszi, az az ellenforradalom malmára hajtja a vizet, ténykedése tehát potenciálisan magában hordja az objektív árulás lehetőségét is. Mégis más dolog a forradalom eredményeit feláldozni, és ismét más azokat védelmezésük nehezítésével veszélynek kitenni, továbbfejlesztésüket akadályozni. Magyarországon a békepárt és a tényleges reakció együttműködésére nem került sor; a kompromisszum híveinek többsége szubjektíve nem tagadta meg 1848-at, nem lett nyílt ellenforradalmárrá, objektíve azonban megindult az ellenforradalmiságban végződő úton, sőt annak egészen a mesgyéjéig érkezett el.

A mondottak Görgeyre még hangsúlyosabban érvényesek. Ő nem csupán egy volt a kiegyezést keresők, mégcsak a békepárti vezérek között sem. Neki hatalom volt a kezén, és mint katonának, ha egyszer a helyén maradt, a polgári kormányzat politikáját kellett volna kiszolgáltatnia — és ő az ellenkezőjét tette. Sőt: a békepárti komplott akkor vált igazán veszélyessé, amikor Görgeyvel fogott össze. Neki tehát, aki seregparancsnoki, sőt fővezéri poszton folytatott aknamunkát a politika hivatalos iránya ellen egy osztályérdek diktálta illúzió érdekében, ahelyett, hogy nyíltan színt vallott volna, nem állíthat ki ártatlansági bizonyítványt az utókor, mert bomlasztó tevékenységéért jogos az elmarasztalás. Bűnét folyamatosan, és nem a fegyverletétellel követte el: Világos idején már nem volt tovább. A közvélemény tévedése ott volt, hogy a bűn tényét nem Görgey előző kártevéséhez, hanem augusztus 13-ához kötötte, és ezt az immár elkerülhetetlen lépést tudatos árulásnak minősítette. Pedig itt legfeljebb egyben vétkezett Görgey: felmérve, hogy a Budánál is, Komáromnál is hasztalan várt egyezkedés teljesen reménytelen, a békekötésre kapott teljhatalmat újabb tárgyalási kísérlet helyett úgy használta fel megadásra, hogy szándékáról csak törzstisztjeinek számolt be, de nem értesítette elhatározásáról azokat a polgári politikusokat, akik előzőleg diktátorra nevezése mellett kardoskodtak. Mert az utolsó hetekben a főhatalmat Görgey kezébe kívánta mind a baloldal, amely félreismerve őt, a hadiszerecsene megfordítását, mind a békepárt, amely az alkudozások megindítását várta tőle. Így a fegyverletételt mindkét fél önmaga becsapásának ítélte, és ezért még olyanok is árulónak kiáltottak Görgeyre, akik Világosig ugyancsak a kiegyezést keresők táborába tartoztak. Életét nem vérdíj gyanánt kapta ajándékba a kapituláló hadvezér, a kegyelemmel viszont nem büntetni akarta az uralkodó: a cár vállalt érte személyes garanciát, annak méltánylása képp, hogy az ő csapatai előtt hódolt meg; és csak azután adta osztrák kézre, miután Bécs megígérte a cári kezesség tiszteletben tartását.

Görgey, a politizáló hadvezér, a valóságban más, mint ahogy a drámából lép elénk. És vajon emberileg volt-e olyan morálisan tiszta, mint ahogy Németh László feltételezi? A kérdésre nemleges választ sugallnak a történelmi adatok. Olyan egyéniség bontakozik ki belőlük, akít osztálygyökerei mellett jellemvonásai is arra hajtottak, hogy Kossuthnak ne csak mint politikus, hanem mint személy is ellenfele legyen. Alaposan képzett ember volt, akiben ugyanakkor már-már az elhivatottság érzéséig terjedő öntudat lakozott, aki mindenképp *valaki* akart lenni. Gyűlölte-irigyelte a hatalmasokat és gazdagokat, lenézte és megvetette a

műveletleneket, de a társadalom ranglétráján alatta állókat is. Katonáskodás és vegyészkedés közben megedzett önfegyelem segítette, hogy a kiismerhetetlenség maszkját öltse magára, gátat vessen érzelmi megnyilvánulásainak, és eltakarja gyöngéit mások előtt. Sztoicizmusa és puritánsága egyszersmind mérhetetlen hiúságot, nagyravágyást és féltékenykedést leplezett. A megszerzett hatalomtól: nem tudott megválni. Katonai bátorságával összefért a közéleti gyávaságe ennek is szerepe volt abban, hogy Kossuth politikája ellen nem nyílt sisakkal színre lépni; hallgatott azon a tiszti ülésen is, amelyen Kossuth megpendítette a detronizáció gondolatát. Szerepet is játszott, ha érdeke úgy diktálta: megtette, hogy mikor már nagyon feszült a húr közte és Kossuth között, a vetélytárs bizalmának visszaszerzése végett egy egész éjszakát annak szállása előtt virrasztott át e tüntető jelszóval: mikor a politikai vezér dolgozik, úgy illik, hogy a katonai vezér vigyázzon reá. Ha tehát Kossuth színészkedett, akkor Görgey alakoskodott! Összegezve: Görgey távolról sem volt az a tömeg fölé magasodó jellem, amilyennek a drámában megjelenik, hanem értékes tulajdonságai ellenszenves és számandó vonásokkal párosultak. Ezért ébreszt igenlés helyett viszolygást a drámában elhangzó önjellemzése: „A magasztos magyarországi eszmék piacán tiz olyan embert sem találtam, akinek jellemét, köznapi ruhául hordani hajlandó volnék.”

Aradon Görgey a baloldali vezéreknek: a Madarászoknak felakasztásával akarta kezdeni a teljhatalom gyakorlását. Klagenfurtban — saját kézírása rá a tanú — elsősorban azt fájlalta, hogy valójában csak kétfelé — osztrák és orosz ellen — harcolt, holott a harmadik irányban: a belső demokratikus erőkkel szemben legalább ugyanannyira tettelesen kellett volna küzdenie. Emlékiratainak látszólagos objektivitása mögött az önigazolás szándéka rejlik, hiszen megírásukkal csaknem egyidejűleg egészen másképp mondta tollba tetteit és élményeit a katonai hatóságok előtt. Múltját nem úgy ítélte tehát meg, ahogy a dráma előadja, és saját tevékenységével nem is önkritikusan nézett szembe.

Németh László drámáinak vissza-visszatérő alakja a tömeg fölött álló egyéniség, akit nem ért, nem is érthet az egyszerű halandó, mert erkölcsileg különb, értelmileg messzebbre lát a köznapok emberénél. Elutasítja hát magától a társadalom; nagyságát a jelenben, sőt a közeljövőben is legfeljebb annak jobbik része, kiesiny szektája ismeri fel, és majd csak az utókor igazolja őt. E tételtől olyan korok élenjáró alakjainak esetében, amelyekben a társadalom mélyén végbemenő változások még csupán egyesek tudatvilágában jelentkeznek, nem lehet *teljesen* megtagadni a jogosultságot; de érvényét minden korra, a múlt tetszés szerinti szereplőire kiterjeszteni: erőszakítétel a történelem valóságán. Görgey személyében a szerző kétszeresen is rosszul választott hőst általánosított formában nagyon is vitatható tételéhez. 1848—1849-ben kisebb volt a távolság a tömeg tudata és a társadalmi reformerek tudata közt, mint addigi történelmünk folyamán bármikor. Másrészt a szabadságharc idején *nem* Görgey ítelt helyesen, és *nem* ő képviselte a jövőt. Görgeynek a társadalmi demokratizálódással szembe forduló osztálymagatartása és kifogásolható karaktere miatt nincs, nem lehet politikai és morális alapja ahhoz, hogy kárhoytassa a nála előrébb álltakat, és cigány nemzetnek bélyegezze a nemzet nagyobbik felét, mert nem néki adott igazat.

Görgey a műben hosszú tusa után elhárítja magától a halálba menekülés gondolatát, és az élet mellett dönt. Nemesak azért, mert öngyilkosságát rossz lelkiismereténeká, rulása bizonyítékának tekintenék ellenfelei, és mert környezetének szüksége van reá. Őt emelkedettebb cél is vezet: igaz emberségéhez,

tiszta múltjához méltóan ártatlanul vállalja az áruló sorsát, mert szerencsétlenségével a nemzetet gondolkozásra és önismeretre kívánja tanítani. A dráma tehát — mint mások erre már utaltak — a fáklya szerepét szánja Görgeynek. Javaslatát azonban nem fogadhatja el az utókor. Nem tekintheti Görgeyt a nemzeti illúziókkal leszámoló értelem és réalpolitika képviselőjének, mert hadvezéri posztján is csak a jobboldali osztálypolitika kifejezője volt a forradalom táborán belül; karakterének fogyatékoságait tudva nem ismerheti el őt az erkölcs képviselőjének sem; nem emelheti tehát nemzeti nagyjainak sorába azt a Görgeyt, akiből, osztálykötöttségeinek és személyi gyarlóságainak együttese folytán, kis híján ellenforradalmi puccs irányítója lett. Görgeyt rehabilitálni nem nemzeti önismeret, hanem nemzeti önámítás volna. Nem fáklya ő, hanem lidércfény, amely ingoványba esábitja követőit. Vagy ha fáklya is: csak olyan, amely füstöt ád a fény helyett.

Я. ВАРГА

ПРЕДАТЕЛЬ

(Замечания к драме Ласло Немет «Гергеи»)

Резюме

Статья является критикой драмы, написанной Ласло Немет о сдавшемся главным командующем венгерской освободительной борьбы, Артуре Гергеи. Драма разыгрывается после капитуляции при г. Вилагош. Хотя в центре ее — по видимому — стоит противоречие Кошута и Гергеи, автор драмы в ней на деле дает оценку всей освободительной борьбы. По автору Кошут являлся гением, однако освободившимся от моральных чувств, создающим себе и внушающим другим иллюзии гением, кто — правда — выражал и национальные эмоции страны. В противовес Кошуту, Гергеи, имеющий незапятнанное имя объективный воевода, кто реально предвидел исход событий и поражение, представляя собой разум в безумии. Кошут — современный революционер, который готов за идею свободы безрассудно пожертвовать всей нацией, перед глазами Гергеи же стоит действительное благо и честь отечества, истинный патриот, который гордо снесет и обвинение предательства, так как он своим поведением желает научить нацию умению реальной ориентировки и самопознания.

Автор статьи вступает в дискуссию с данной концепцией, утверждая, что сама драма — исторически несостоятельна, ее идеология — ложна, а выводы, сделанные автором — ошибочны, несмотря на искреннее намерение автора разоблачить вредность национального самодовольства.

Автор драмы воспринимает исторические процессы как противоречание разуму, не имеющие смысла явления, которые для людей — именно из-за их иррациональности — не являются воспринимаемыми, следовательно все те, которые пытаются со стороны разума приближаться к этим процессам и следуют указаниям так же разума в своих действиях, в своей эпохе остаются одиночками. В этом видит автор трагедию и Гергеи, хотя фактические данные приводит он довольно эклектически: пропорция обвиняющих и смягчающих фактов по сравнению с исторической действительностью смещается в пользу последних.

Подвергающая драму критике статья подчеркивает, что к понятию и оценке поведения и деятельности Гергеи необходим анализ классовой структуры данного общества. Автор статьи доказывает, что Гергеи являлся не лишь воеводой, а был и политиком, мировоззрение и стремления которого были тождественны с политическими целями известного под названием «Партии Мира» крыла дворянства. Данная часть дворянства приняла достижения революции 1848. г., однако в области ни внешней, ни внутренней политики не одобряла дальнейшего ее развитие, опасаясь в случае демократизации страны потерять свои политические и хозяйственные позиции. Исходя из таких рассуждений и не исключительно на основе реального взвешивания политической ситуации была она сторонником заключения соглашения между Венгрией и венским правлением Габсбургов.

Как поведение Партии Мира, так и Гергеи определялось классовой их принадлежностью и вовсе не их рассудительностью. Претворение в жизнь их соображений однако в 1849. г. не оказалось возможным, так как Габсбурги скорее рискнули потерпеть поражение, чем сесть за один стол с венгерскими бунтовщиками с целью переговоров. Оказывается значит, что Гергеи в области политики не являлся реалистом, а с точки зрения человеческого поведения тоже не представлял собой такой, морально высоко стоящей личности, которой он изображается в драме, ведь вместо того чтобы отойти в сторону, на своем высоком посту все снова и снова препятствовал осуществлению намерений революционного правительства.

J. VARGA

LE TRAÎTRE

(Remarques concernant le drame de Németh: Görgey)

Résumé

La présente étude soumet à la critique le drame composé par László Németh sur la figure d'Arthur Görgey qui en qualité de haut commandant de la guerre d'indépendance de 1848—49 capitula devant l'ennemi. Le drame se centre en apparence autour des antagonismes surgis entre Kossuth et Görgey, mais en réalité l'auteur présente une appréciation sur l'ensemble de la guerre d'indépendance. A en croire sa conception Kossuth se révèle être un génie supramoral se berçant d'illusions et les poursuivant, alors que Görgey nous apparaît comme un personnage irrécusable, réaliste pour prévoir le cours des événements et l'accomplissement de l'échec; chef d'armée imbu d'objectivité il représente la raison dans la folie; Kossuth, lui, est par contraste ce type de révolutionnaire qui pour l'idée de la liberté se voit autorisé de sacrifier toute la nation. Görgey n'observe que le vrai salut de la patrie est l'honneur humain; véritable patriote il supporte tête haute d'être accusé de trahison, car par son attitude il entend apprendre à la nation une conception réaliste et la connaissance de soi-même.

La présente étude s'oppose nettement à cette conception et démontre qu'étant historiquement erroné et idéologiquement faux le raisonnement final du drame s'avère être manqué, malgré les vues pures témoignées par l'auteur afin de prouver la nature nocive de la fatuité nationale. En effet l'auteur du drame considère les processus historiques comme étant irrationnels, exempts de tout caractère raisonnable et étant en conséquence incompréhensibles à l'esprit humain; dès lors tous ceux qui les entendent approcher du côté de la raison et suivent quant à leurs actions l'ordre de la raison finissent nécessairement par s'isoler de l'entourage de leur époque. Il parvient à y remonter la tragédie de Görgey, mais les faits historiques cités à titre d'arguments il les choisit d'une manière éclectique; les arguments accusateurs et absolutaires présentent une proportion qui se déplace en faveur des premiers.

L'étude ne manque pas d'accentuer que l'attitude et les actions de Görgey ne sauront être examinés et pesés sans l'analyse de la structure de classe de la société. Elle arrive à démontrer que Görgey n'était pas uniquement un chef d'armée, mais bien un politicien aussi, dont la conception et les aspirations coïncidaient avec les objectifs politiques que l'aïe de la noblesse dite parti de paix inscrivit dans son programme. Bien qu'elle désirât les conquêtes de 1848 cette partie de la noblesse ne se trouva d'accord avec leur développement ni sur le plan de la politique extérieure ni sur celle intérieure, car une société démocratique aurait compromis ses positions politiques et économiques. C'étaient ces raisons et non pas exclusivement celles d'une politique réaliste qui lui dictèrent de créer un compromis entre la Hongrie et le gouvernement des Habsbourg. Tant l'attitude du parti de paix que celle adoptée par Görgey se virent définies non pas par une clairvoyance, mais bien par leur position de classe. Cependant en 1849 la situation ne permit pas de réaliser leurs conceptions: les Habsbourg, eux, préférèrent courir le risque de la défaite que d'engager des négociations avec les Hongrois révoltés. En effet Görgey n'était point un réaliste sur la plan politique, et en ce qui concerne son attitude humaine — vu qu'au lieu de se retirer il soumit successivement à la critique les intentions du gouvernement révolutionnaire — il était loin de représenter un individu d'une aussi haute moralité comme nous le décrit l'auteur du drame.